

Umjesto zaključka možemo samo izraziti želju da se što prije objave drugi referati sa spomenutog znanstvenog skupa, koji će nam time pružiti mnogo podataka o društvenom, političkom, gospodarskom i kulturnom razvoju srednjovjekovne Srbije od razdoblja Nemanjića do propasti Despotovine. Stoga i objavljivanje barem nekih od njih u časopisu »Obeležja«, iako bez navođenja koji su od njih stvarno i održani na znanstvenom skupu, smatramo važnim doprinosom historiografiji.

Damir Karbić

RADOVI, Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet u Zagrebu

Radovi 19, Zagreb 1986, 326 str.

Odjeljak Rasprave sadrži slijedeće radove:

Miroslav *Brandt*, Tri starozavjetne teme (5—50). Prvi dio rasprave razotkriva starije koncepcije kozmogonije i teogonije, koje su uključene u Prvu Mojsijevu knjigu (Genesis). Brojna čišćenja ipak nisu potpuno izbrisala prvobitne mitove koji sadrže predodžbu da je Bog dvojan (ili čak višebrojan), na što upućuje inače nelogično korištenje plurala u nekim dijelovima Petoknjžja. Druga karakteristika starije mitološke građe je dualizam, koji je potisnut predodžbom o Bogu koji je stvoritelj i gospodar svega. Mogu se očitati i dva sloja u tumačenju ljudskog stvaranja i uloge: prvi — čovjek je stvoren duhovan i nakon što je zgriješio tjelesno, biva kažnjen i drugi — čovjek i žena stvoreni su zajedno, a nije im dana nikakva zabrana, već im je zemlja predana na uživanje. U drugom dijelu autor upozorava na dualističke komponente koje koristi redaktor Knjige o Jobu. Kroz borbu Boga i Sotone oko vjernosti čovjeka provlači se tradicija dualističke borbe Dobra i Zla. Na tu izvornu građu redaktor nakalemjuje novi završetak, usklađen s teološkom koncepcijom monoteizma. Izbačena je završna epizoda natjecanja sa Sotonom, potisnuta je dilema Dobro — Zlo i Bogu je priznata apsolutna moć. Treća tema je knjiga »Propovjednika«. Analiza pokazuje da je i ona kompilativno djelo, neujednačeno i u sebi kontroverzno. Doživljaj prolaznosti i besmislenosti života, nepravdi, nedokučivosti istine, pokušava se ublažiti pružanjem utjehe, koju autor prepoznaje kao gnostičku. Ideja da tijelo nakon smrti pripada zemlji i time oslobađa dušu koja se vraća svom Stvoritelju, zapravo je gnostičko učenje o oslobođenju Duha od robovanja Tvari.

Neven *Budak*, Pravni položaj serva i famula o komunalnim društvima na istočnom Jadranu (51—68). U uvodnom dijelu rasprave autor postavlja tri osnovna kriterija po kojima se neka osoba može proglasiti neslobodnom: 1. pravna osobnost prelazi na gospodara (gubljenje aktivnog i pasivnog sudskog prava, prava vlasništva i prava na zasnivanje obitelji po vlastitom izboru), 2. gubitak slobode kretanja i 3. gubitak slobode izbora zanimanja. U slučaju kada osoba ulazi u sloj serva, ispunjena su sva tri uvjeta, dok ih razni tipovi famula ispunjavaju tek djelomično. Servom se postajalo samoprodajom (siromaštvo) ili kaznom (dug). Autor detaljnije prikazuje njihov pravni položaj, analizirajući odredbe kojima im je ograničena osobna sloboda, određene im kazne i zakonska zaštita.

Bogumil *Hrabak*, Turske provale i osvajanja na područjima današnje severne Dalmacije do sredine XVI stoljeća (69—100). Turci provaljuju u sjevernu Dalmaciju tijekom cijelog 15. stoljeća, ali će tek prvi od dva rata vođena u 16. stoljeću (1499—1503. i 1537—1540) nanijeti ozbiljne ljudske i materijalne štete. Granica mle-

tačkog teritorija u sjevernoj Dalmaciji ostaje ista, izuzevši gubitak kaštela Nadin i Vrana. Neki navodi iz »Dnevnika« Marina Sanuda upućuju na to da je to trebala biti početna faza velikog pohoda na Italiju. Konsolidacija snaga u Italiji (Kambrejska liga) i prve unutrašnje krize u Turskoj spriječile su ove planove. Turci s mletačkom Dalmacijom uspostavljaju dobre odnose, a neko vrijeme su i saveznici u borbi protiv senjskih i riječkih uskoka.

Ilija Mitić, Prilog proučavanju odnosa Napuljske Kraljevine — Kraljevstva Dviju Sicilija i Dubrovačke Republike od sredine XVII do početka XIX stoljeća (101—132). Odnosi Dubrovnika i Napuljske Kraljevine (od 1734. Kraljevstvo Dviju Sicilija) bili su vrlo dobri sve od njihovog uspostavljanja u 13. st. pa do Napoleovih osvajanja, koja su značila kraj za obje države. Preko Napulja Dubrovnik dolazi u dodir s moćnom Španjolskom, a privilegiji dobiveni od obje kraljevine omogućuju mu jak razvoj trgovine u svim njihovim zemljama. Usto, Sicilija je vjekovni opskrbljivač Dubrovnika živežnim namirnicama. Dubrovački konzuli u lukama Napuljskog Kraljevstva posredovali su u političkim i trgovačkim dogovorima. Prisne veze pokazuje i podatak da 1678. g. iz Napulja dolazi u Dubrovnik nadzornik i zapovjednik vojske, koji je trebao pomoći u organiziranju obrane u slučaju turskog napada, a kao počasna služba ostao do pada Republike. Nakon što se Napulj 1734. otcijepio od Španjolske, obje države podižu svoje konzulate na viši stupanj diplomatskih predstavništava, koji uz konzularne vrše i važne diplomatske zadaće. Dubrovnik je zadržao neke manje povlastice, iako je u 18. st. uvedeno načelo jednakosti u međunarodnoj trgovini.

Tereza Ganza-Aras, Pokušaji kapitalističke preobrazbe sela i zadružni pokret u austrijskoj Dalmaciji od razdoblja liberalizma do 1918. godine (133—178). Zadrugarstvo, koje u Evropi postaje masovan ekonomsko-politički pokret u drugoj polovici 19. st., javlja se u Dalmaciji tek 90-ih godina. Bečka vlada podupire tu tendenciju, jer se time teret saniranja privrednih teškoća (koje je vlada produbila svojim političkim ustupcima Italiji), prebacivao na leđa same pokrajine. Zadruge su trebale obaviti ulogu prvobitne akumulacije kapitala u seoskoj privredi (seoske blagajne i u većim mjestima pučke štedionice) te olakšati proizvodnju i promet robe (proizvodne i potrošačke zadruge). Već 1906. postoji 140 zadruga i većina se udružuje u dalmatinski zadružni savez. Zadrugarstvo nije u potpunosti ispunilo očekivanja. Utjecalo je pozitivno na akumulaciju poljoprivrednog kapitala i organizaciju proizvodnje, ali nije u većoj mjeri osuvremenilo i ozdravilo privredu. Usto, dovelo je do jače socijalne diferencijacije na selu.

Ivan Očak, Građa za biografiju Rudolfa Hercigonje (179—220). Autor objavljuje dva dokumenta — optužnicu i izvještaj kraljevskog odvjetnika, sastavljene u povodu neuspjela atentata na bana Ivana baruna Skerlecza, koji su izvršili Jakob Schäffer i Rudolf Hercigonja. Optužnica je podignuta u srpnju 1914, a drugi je dokument sastavljen na temelju molbe za obnovu kaznenog postupka, podnesene 1916. godine. U opširnom uvodnom dijelu autor daje biografiju Rudolfa Hercigonje. Upoznaje nas s idejnim shvaćanjima grupe srednjoškolske radikalne omladine. Oni vjeruju u nacionalno oslobođenje nasilnim putem (individualni teror), pa autor konstatira da se ovdje radi o »nacionalnim revolucionarima — romanticima«. Hercigonja je amnestiran u listopadu 1918. godine. Od samog početka je član Socijalističke radničke partije Jugoslavije (komunista), a nakon proglašenja »Obznane« osniva terorističku organizaciju »Crvena pravda«. Prisiljen je emigrirati (1921. g.) i odlazi u SSSR, gdje obavlja razne političke funkcije sve do nestanka u staljiniškim čistkama 1937. godine.

U odjeljku Prilozi objavljeni su:

Mirjana Polić-Bobić, Prilog utvrđivanju podataka za cjelovitu biografiju Vice Bune (221—226). U nizu Dubrovčana koji na prijelazu 16. u 17. stoljeće služe španjolske vladare, ističe se Vice Bune. On je za njihov račun ratovao s marokanskim

gusarima, »štiti vjeru« u Belgiji i umro kao savjetnik napuljskog potkralja. Autorica pobija mišljenje zastupano u historiografiji da je neko vrijeme bio i potkralj Meksika. Na popisu svih visokih službenika u Indijama do 1700. g. (sastavio ga je Ernesto Schäfer, a autorica ga smatra pouzdanim), između 3200 imena nema i njegovog. Nemoguće je i da tako visoka služba ne bi bila spomenuta na njegovoj nadgrobnoj ploči, na kojoj su navedene sve druge.

Ivan *Jurišić*, Skeledžićeva ostavština (školski fond) i škola u Vojniću (227—230). Srpske narodne škole osnivane su i održavane iz zaklada stvorenih prilozima svih članova crkvenih općina i izvanrednim prilozima u obliku legata (oporuka). Ostavština Simeona Skeledžića čini tako veći dio fonda karlovačke škole. Kada je proto-prezbiter Jovan Slavnić pokušao iskoristiti taj fond za osnivanje škole u Vojniću, Generalna komanda donosi negativnu odluku, jer se to kosi s voljom pokojnika i nasljednika (karlovačke općine).

Dubravko *Lovrenović*, Kako je bosanski vojvoda Sandalj Hranic došao u posjed Ostrovice i Skradina (231—236). U historiografiji je smatrano da je Sandalj dobio ove utvrde darovnicom napuljskog kralja Ladislava (1407. g.). Lovrenović dokazuje da ih je dobio kao miraz, oženivši se 1405. g. Katarinom, kćeri tada već mrtvog hrvatskog bana Vuka Vukčića, koji ih je držao prije toga. Kraljeva darovnica je samo potvrda tih posjeda, kojom je Sandalj, izgleda, pokušao dobiti te posjede samo za sebe. Nije uspio, jer mu žena Katarina i njezina majka i dalje ostaju suvlasnici. Razvod od Katarine i prodaja tih dviju utvrda Mlečanima jedan su od razloga neprijateljstva Sandalja i Hrvoja Vukčića (Katarinina strica).

U rubrici Znanstveni skupovi objavljen je prikaz simpozija »Modinci '86« Dubravke Peić.

Odjeljak Ocjene i prikazi sadrži:

Sednice Centralnog komiteta KPJ (1948—1952). Izvori za istoriju SKJ; Trogirski kraj u NOB-u 1941—1943; U istokov formirovanija nacija v centralnoj i jugovastocnoj Jevrope; Die burgenländischen Kroaten im Wandel der Zeit; Zdzislaw Kaczmarczyk, Miasta dalmatynskie do poczatku XV wieku; Sandor Laszlo, A robotmunka az Esterhazyak bujaki uradalmaban a XVII szazadban; Lazar Rakić, Radikalna stranka u Vojvodini 1902—1919; Ljubo Boban, Hrvatska u arhivima izbjegličke vlade; Gordana Vlačić, Jugoslavenska revolucija i nacionalno pitanje 1919/1927; Nada Lazić, Kotarski narodnooslobodilački odbor Slavonski Brod 1943/45; L. I. Rovnjakova, Borba Južnih Slavjan za svobodu i ruskaja periodičeskaja pečat; Iso Kršnjavi, Zapisi — Iza kulisa hrvatske politike; Uz Lexikon des Mittelalters; Alice Wertheimer-Baletić, Demografija — stanovništvo i ekonomski razvitak; Desanka Stamatović, Čitališta u Srbiji u XIX veku; Filip Potrebica, Obrti u gradu Požegi i Požeškoj kotlini; Jevto S. Milović, Petar II Petrović Njegoš u svom vremenu.

Od zbornikâ i časopisâ prikazani su:

Starine JAZU 59; Zbornik Zavoda za povijesne znanosti Istraživačkog centra u JAZU. Vol. 13; Zbornik Centra za društvena istraživanja Slavonije i Baranje (CDISB) 22/1985; Novogradiški zbornik 1; Godišnjak Društva istoričara BiH XXXV; Istorijski zbornik Instituta za istoriju u Banjaluci, 5, 1984; Istorija 20. veka 1/1983, 1—2/1984.

Radovi 20, Zagreb 1987, 320 str.

U rubrici Rasprave objavljeni su ovi radovi:

Miroslav *Brandt*, Gnostički odnos prema dualizmu (5—43). Sve do početka 20. st. smatralo se da je gnosticizam kršćanska hereza nastala odvajanjem od pravovjerne dogme, a kao izvori za njegovo proučavanje korišteni su spisi crkvenih

otaca. Autor daje pregled izvornih djela samih gnostika, otkrivenih od 19. st. do danas, upozoravajući na posebno dragocjen nalaz iz Nag Hammadija (Egipat), koji sadrži 49 djela. Na kolokviju o gnosticizmu (Messina, 1966) ovaj je definiran kao antikozmicki tip dualizma, tj. smatra ovaj svijet (kozmos) u svojoj biti samo zlim. Tekstovi iz Nag Hammadija omogućuju nove zaključke — ta je teologija zapravo monistička, jer primarno postoji samo svijet Svjetlosti, a ovaj je svijet samo prolazna greška. Gnosticizam se organski nastavlja na religije kasnoantičkog svijeta (helenističku, zoroastričku, solarne kultove itd.) i postoji kao samostalna religija, a ne kao od kršćanstva otpala hereza.

Ivo Perić, Ustrojstvo i poslovanje dalmatinskog zemljišno-veresijskog zavoda (1898—1924) (45—74). Teško stanje dalmatinske privrede tražilo je što hitnija rješenja koja bi omogućila razvoj. Međutim, pokrajini je tek nakon duge borbe (od prvih zahtjeva 1881), godine 1889. odobreno osnivanje vlastite novčane institucije. Kako je uvjet davanju zajmova bilo zalaganje nekretnina, Zavod je morao pričekati sa stvarnim radom do sređivanja katastra (1898). Analiza njegova poslovanja pokazuje da je ono bilo vrlo uspješno te da je privuklo u Dalmaciju dosta stranog kapitala (oko 2/3 od onog kojim je raspolagao Zavod). Nakon prvog svjetskog rata nastavlja s radom u Splitu (od 1921), ali uskoro odlukom Ministarskog savjeta prestaje njegovo samostalno djelovanje i on postaje filijala Državne hipotekarne banke Kraljevine SHS.

Franko Mirošević, Položaj dalmatinskog težaka i njegova borba za zemlju od 1919. do 1929. (75—100). Analizirajući socijalnu strukturu dalmatinskog društva, autor upozorava na brojnost težačkog sloja (oko 40 tisuća obitelji). Pogođeni su teškom gospodarskom krizom, uzrokovanom bolešću vinograda i otežanim plasmanom vina na tržištu. Cijelo razdoblje karakterizira i borba za vlasništvo nad zemljom. Državna vlast načelno priznaje da mu zemlja pripada, ali do zakonskog rješenja vlasničkih odnosa 1930. štiti nominalne vlasnike zemlje. Otpor seljaka izražava se na zborovima, bojkotom, prijetnjama, sukobima sa žandarmerijom. U nemogućnosti da podmire obaveze prema državi i vlasniku zemlje, izloženi često gladu, mnogi bježe u prekomorske zemlje.

Ljubomir Antić, Pregled hrvatskog iseljeničkog novinstva u Južnoj Americi do prvoga svjetskog rata (101—127). Masovnije iseljavanje Hrvata u Južnu Ameriku započelo je sedamdesetih godina prošlog stoljeća, a do početka I. svjetskog rata tamo živi 25—30 tisuća naših ljudi. Prvi pokušaji izdavanja vlastitih novina učinjeni su početkom osamdesetih godina 19. st. Uz novčane probleme velika je zapreka bio nedostatak intelektualaca koji bi mogli raditi na novinama. »Narodni glas« bile su prve novine hrvatskog iseljeničtva, a izdavane su prije 1883, zahvaljujući trudu dr. Dinke Grisogona Bortolazzia. Njegova rana smrt značila je i dvadesetogodišnji prekid izdavaštva. Nakon 1902. Hrvati u Južnoj Americi stalno izdaju neki list. Imena su im redovno jednaka imenima novina u domovini, a glavna preokupacija su politički problemi Hrvatske, koji potiskuju svakodnevne probleme u novoj domovini.

Dragutin Pavličević, Hajdučija u Hrvatskoj 60-ih godina 19. stoljeća (129—158). Gospodarska i društvena kriza prijelaznog razdoblja feudalizma u kapitalizam, osobito neopapsolutizam i provizorij do 1868, pogodovali su razvoju hajdučije, koja 60-ih godina doživljava svoj vrhunac. Siromašenje, raspad zadruga, veliki porezi, nemogućnost zapošljavanja u gradu i sl. dovode do bunta na selu. Odmetnici uživaju simpatije i zaštitu stanovništva, jer ih ono doživljava kao borce za socijalnu pravdu. Hajdučija se javlja u područjima koja pružaju bolju prirodnu zaštitu (šume, močvare, dalje od putova) i više u patrijarhalnim društvima s tradicijom odmetanja u hajduke. Postaje sve značajnija 50-ih i 60-ih godina, posebno u dva vala 1861/62. i 1865. kada su nerodne godine pojačale opću krizu sela. Kao najjače družine isticale su se one oko Maksima Bojanića i Joce Udmanića, koje su vrhunac i završetak masovnije hajdučije u Hrvatskoj.

U rubrici Prilozi objavljeni su ovi radovi:

Ante *Laušić*, Stvarnost i zabluda u sadržaju jedne spomen-ploče u Poljicima (159—170). Povod ovom osvrtu je spomen-ploča koja pripisuje Poljičkoj župi atribute državnosti i tvrdi da su Poljičani 1676. »prvi u Evropi ukinuli kmetstvo«. Autor dopušta određene specifičnosti u položaju župe, ali nikako i državopravnu samostalnost. Dodatak 6. Poljičkog statuta, na koji se poziva autor spomen-ploče, upućuje samo na jedinstvenost tamošnjeg feudalizma i odnosa gospodara i »kmetića«, a nipošto ne na to da kmetstva uopće nema.

Zlatko *Stublić*, Periodizacija i ocjene ustanka Srba u Vojvodini godine 1848/49. u našoj historiografiji (171—178). Autori koji su istraživali ovu temu (V. Bogdanov, R. Perović, A. Radenić, S. Gavrilović) razlikuju se pristupom i tumačenjima te su nužna daljnja istraživanja i otvaranje novih tema.

Ivan *Jurišić*, Srpske škole u Petrinji i Kostajnici i njihovi fondovi 1802. (179—181). Autor uspoređuje dva modela odnosa općine i škole. U Petrinji svi članovi crkvene općine daju priloge od kojih se izdržava narodna škola, dok imućniji srpski trgovci iz Kostajnice šalju djecu u Graz, pa ne žele financirati školu kojom bi se koristili samo siromašni krajišnici.

Dubravko *Lovrenović*, Jelena Nelipčić, splitska vojvotkinja i bosanska kraljica (183—193). Na temelju šturih izvora autor osvjetljava lik Jelene Nelipčić, dosada poznate samo kao sestre cetinskog kneza Ivaniša Nelipčića i žene Hrvoja Vukčića (1406—1416) i bosanskog kralja Ostoje (1416—1418). Ona se pokazuje kao sposobna i ambiciozna poslovna žena, aktivna u politici svojih muževa.

Rubrika Građa sadrži:

Drago *Roksandić*, »Temeljite uprave za Karlovacsku, Varasdinsku, Banovsku, Slavonsku, i Banatsku vojne Granice« iz 1807. godine (195—214). Ovaj rad je jedno poglavlje u rukopisu doktorske disertacije »Hrvatska vojna krajina pod francuskom vlašću (1809—1813)«. Prilog je istraživanjima pokušaja prevladavanja krize krajiškog društva nakon ukidanja kantonalnog sistema 1800. godine.

Ivan *Očak* — Petar *Strčić*, Pisma Ante Cilige glavnom uredniku »Nove Evrope« Milanu Curčinu (1936—1940) (215—268). Objavljeno je 39 pisama i 15 dopisnica, koje je pisao Ciliga, a Curčinovi odgovori nisu pronađeni. Ciliga, koji je od vatrenog komunista postao nepomirljiv neprijatelj komunizma, bio je među prvima ili čak prvi koji je upozorio svjetsku javnost na čistke u SSSR-u. U ovdje objavljenim pismima bavi se također problemima međunarodnog radničkog i komunističkog pokreta, a posebno situacijom u SSSR-u.

U slijedećem poglavlju prikazane su ove knjige (269—306):

Welt der Slawen, Geschichte, Gesellschaft, Kultur; N. Foster, Hodočasnici; G. Duby, Vitez, žena i svećenik; Lj. Stojanović, Život i rad Vuka Stefanovića Karadžića; F. Potrebić, Požeška županija za revolucije 1848—1849; M. Bertoša, Jedna zemlja, jedan rat. Istra 1615/1618; A. Sekulić, Narodni život i običaji bačkih Hrvata; M. Bertoša, Mletačka Istra u XVI. i XVII. stoljeću; F. Difić, Povijest Kandij-skog rata u Dalmaciji; P. Korunić, Jugoslavenska ideologija u hrvatskoj i slovenskoj politici, hrvatsko-slovenski politički odnosi 1848—1870; H. Mendras, Seljačka društva; K. Kaser, Freier Bauer und Soldat.

U povodu 65. godišnjice života i 35-godišnjice znanstvenog rada Mirjane Gross objavljena je bibliografija njezinih radova, koju je sastavila Agneza Szabo, a sadrži 184 bibliografske jedinice.

Radovi 21, Zagreb 1988, 295 str.

U prvom odjeljku ovih Radova objavljeno je nekoliko rasprava:

Stjepan *Antoljak*, Četiri povijesne zagonetke iz prošlosti Zadra (5—22). Prva zagonetka je podatak koji spominje C. F. Bianchi (19. st.), kako povjesničar Ivan Lucius smješta osnutak Zadra u 1184, pr. n. e. Ne pronašavši kod Luciusa nikakvu precizniju dataciju, a istovremeno otkrivši da Eratosten iz Kirene (200. p. n. e.) istu godinu navodi kao godinu pada Troje, autor zaključuje da je učeni kanonik Bianchi uzeo baš tu godinu da uveliča svoj grad Zadar. Druga zagonetka je crkva Sv. Donata, čije vrijeme nastanka još nije sasvim izvjesno. Povjesničari umjetnosti, napose Ivo Petricioli koji se njome najviše bavio, datiraju je u razdoblje od 6. do 9. st. Antoljak, radeći na ostavštini E. Laszowskog u Arhivu Hrvatske u Zagrebu, nalazi njegovu bilješku o natpisu iz Sv. Donata »Theodoric...R...«. Moguće je da je to krivo pročitani natpis koji navodi i Petricioli kao »Tehoderus« ili je posrijedi ipak drugi natpis, koji bi trebalo ponovno pronaći, a mogao bi se čitati i kao »Theodoricus Rex«. Rješenje treće zagonetke, do kojeg Antoljak dolazi slijedeći informacije dane u literaturi, leži u ploči s reljefom Sv. Anastazije uzidanoj danas u oltaru u katedrali Sv. Stošije. Na svojoj pozadini ona možda krije znatno stariji, originalni natpis o posjeti pape Aleksandra III Zadru 1177. godine. Vađenje i pregled te ploče mogli bi riješiti još jednu legendu. U četvrtom problemu autor se priklanja tezi da je Rikard Lavljeg Srca zaista navratio u Zadar pri svom povratku iz trećeg križarskog rata.

Pavao *Živković*, Socijalne promjene na dvoru bosanskih kraljeva tijekom 14. i 15. stoljeća (23—34). Autor razmatra proces nastajanja novog plemstva u Bosni u spomenutom razdoblju. Razvojem trgovine, rudarstva i obrta pružena je domaćim ljudima iz gradskih uprava ili bogatim trgovcima mogućnost ulaska u red novog plemstva. Drugi način stjecanja plemstva bila je služba na dvoru bosanskih kraljeva ili oblasnih gospodara. Savjesno obavljani upravni, financijski i diplomatski poslovi i odanost gospodaru donosili su ljudima, ponekad i seljačkog podrijetla, titule plemića. Prateći imena pojedinaca i obitelji, autor neke od njih nalazi kao vlasnike timara nakon pada Bosne pod Tursku, dok dio očito nije prihvatio te promjene i nestaje.

Henryk *Wojtyska*, Toma Crnić jedini Sloven nuncije u Poljskoj (1522—1523) (35—44). Autor pokušava osvijetliti neke sporne trenutke u životu T. Crnića (sam se potpisivao latiniziranim imenom Niger), Hrvata koji je odigrao izuzetno značajnu ulogu u pokušajima pape Hadrijana VI da suzbije protestantizam i u, što je samom Crniću bilo važnije, naporima da se stvori savez sviju vlada protiv Turske. Od suvremenika opisan kao čovjek rijetke inteligencije i govorničkog talenta, nakon nekoliko uspješno obavljenih diplomatskih misija, postaje papin nuncij »kod svih prinčeva i vladara«. Kao takav 1522. odlazi u Poljsku s ciljem da potakne Sigismunda Starog, kralja Poljske i Ludovika, kralja Mađarske i Češke na susret i dogovor o borbi s Turcima. Nažalost, uspijeva tek u nekim pitanjima borbe s protestantizmom. Novopronađeni dokument u Vatikanskom arhivu, a to je pismo Crnića iz lipnja 1532, pomiče i datum njegove smrti od ranije prihvaćane 1531. Pismo je objavljeno u cijelosti na kraju rasprave.

Dragutin *Pavličević*, O agrarnim odnosima u Banskoj Hrvatskoj (1860—1873) (45—80). Ovaj rad je prvi dio veće rasprave, a donosi statističke podatke i njihovu obradu kao uvod za cjelovitiju analizu koji slijedi u drugom dijelu (v. Radove 22). Banska Hrvatska je sa svojih 95% stanovništva zaposlenih u poljoprivredi i samo 12 gradova s više od tisuću stanovnika, a i oni su više administrativna nego privredna središta, izrazito nerazvijena zemlja. Ekstenzivna zemljoradnja (prevladava još tropoljni sistem obrade), jednako nerazvijeno stočarstvo (zasnovano na slabijim domaćim sortama i korištenju pašnjaka, ne stajskog sistema), slaba iskorišće-

nost šumskog fonda (osim hrastovih šuma Slavonije) stavljaju Hrvatsku u red najzaostalijih krajeva Monarhije. Posljedice takvog stanja u agraru su i neke društvene pojave kao što su česti seljački nemiri, bune i permanentna hajdučija.

Ivan *Očak*, Staljiniski obračun s jugoslavenskim partijskim rukovodstvom u SSSR-u (81—106). Rad je jedan od rijetkih pokušaja da se znanstveno istraži ovaj, za nas posebno važan, segment staljinističkih čistki. Godine 1920. uvedene su obaveze i povremene čistke, koje su trebale partiju osloboditi od »sitnoburžoaskih elemenata« i osnaživati iznutra. Nakon 1934. i ubojstva Kirova, pretvorene su u krvave obračune koji su odnijeli mnoge sposobne i komunizmu odane ljude, a kod preživjelih stvarali atmosferu nepovjerenja i straha. Nije ostalo pošteđeno ni rukovodstvo KPJ u emigraciji, kao ni ostali politički emigranti u SSSR-u. Uz preko stotinu jugoslavenskih komunista, u čistkama 1937—38. nestalo je i šest od osam sekretara CK KPJ. Bivše političke sekretare CK KPJ (Filip Filipović, Sima Marković, Đuka Cvijić, Jovan Mališić, Antun Mavrak) slijedio je tadašnji generalni sekretar Josip Čižinsky Gorkić. Uz biografije, autor navodi i neka svjedočanstva o njihovim hapšenjima, osudama i smrti. Nagovještaji da je Kominternu tada razmatrala mogućnost raspuštanja praktično obezglavljene KPJ pokazatelji su dubine krize.

Franko *Mirošević*, Iseljavanje iz Dalmacije u razdoblju od 1921. do 1929. (107—119). Iseljavanje, koja su započela neposredno nakon I. svjetskog rata, izazvana su ponajprije izuzetno teškim ekonomskim uvjetima života. U razdoblju od 1924. do 1928. zabilježen je i najjači val emigracije. Tijekom cijelog razmatranog razdoblja iz Dalmacije je bilo prisiljeno otići 20119 stanovnika, odn. 3,16% ukupnog stanovništva. Gubitak radno najsposobnijeg stanovništva (47,9% pripada dobnoj grupi od 18 do 30 godina), uz ostale faktore, uvjetovao je dalju stagnaciju, pa i unazađenje dalmatinske privrede.

U odjeljku Prilozi Neven *Budak* objavljuje rad U sukobu s javnim moralom. Primjeri iz seksualnog života Varaždinaca u 16. st. (121—130). Na temelju nekoliko parnica pokrenutih zbog preljuba i sodomije, autor izvodi zaključke o izuzetno restriktivnom bračnom pravu, po kojem preljub može biti kažnjen čak i smrću počinioca, za razliku od mediteranskih gradova u kojima je konkubinut uobičajen. Frustracija stanovnika malog grada, u kojem se svi poznaju, a takav je bio Varaždin tada, dolazile su do izražaja u neprirodnom seksualnom zadovoljavanju.

Rad Ivana *Jurišića* Pokušaj gradnje nove općinske škole u Vojnom Sisku (131—135) prilog je povijesti školstva pod nadležnošću Druge banske regimente. Pokušaj proširenja trirazredne na četvororazrednu školu te uvođenja razreda za djevojčice završio je neuspjehom.

Marijan *Maticka*, Razrješenje kolonatskih odnosa u agraru Dalmacije (1945—1948) (137—144). Jedno od obilježja agrarnih odnosa u Dalmaciji 1945. bilo je postojanje tzv. specijalnih oblika vlasničkih odnosa. Ti zaostaci iz feudalnog razdoblja (najčešće su to kolonatski odnosi) nisu unatoč svim pokušajima riješeni u međuratnom razdoblju. U kompleksu promjena što ih donosi nova vlast, kao što su kolonizacija Vojvodine i Slavonije te agrarna reforma, važno mjesto pripada i ukidanju svih specijalnih oblika vlasničkih odnosa. Provedba zakona po kojem obrađivači postaju i vlasnici zemlje, imala je ogromno ekonomsko, socijalno i političko-propagandno značenje. Dodatak sadrži četiri tabele s podacima vezanim uz razmatrane promjene.

U odjeljku Građa *Jelić-Butić* objavljuje rad Iz povijesti četničkog pokreta u Hrvatskoj između dva rata. Prilog građi o četničkim udruženjima u Savskoj banovini 1934—1936 (145—232). U uvodnom dijelu daje kratki pregled nastanka i razvoja četničkog pokreta u Hrvatskoj i njegovu ocjenu. Dokumenti koje objavljuje uglavnom potječu iz upravnih ustanova Kraljevine Jugoslavije, a manjim dije-

lom iz četničkih organizacija. Oni čine cjelinu, jer se odnose na Savsku banovinu, koja je imala najsređenije i od ratnih razaranja pošteđene fondove, a i odnose se na specifično razdoblje u kojem je vladajući režim bio posebno zainteresiran za što uspješnije djelovanje četničkih udruženja.

U odjeljku Ocjene i prikazi treba izdvojiti prilog Igora Karamana Socijalitetni pristupi u socijalnohistorijskim istraživanjima (233—244), koji osim prikaza knjige Agneze Szabo, Središnje institucije Hrvatske 1860—1873, I—II, sadrži neka autorova razmišljanja o mogućnostima istraživanja socijaliteta, tj. ukupnosti socijalnih međuljudskih odnosa.

Prikazi knjiga i časopisa nastavljaju se prikazom knjige Stjepan Krasić, Stjepan Gradić (1613—1683). Život i djelo; Željko Rapanić, Predromaničko doba u Dalmaciji; Nada Klaić, Vinodol od antičkih vremena do knezova krčkih i vinodolskog zakona; Jakov Gelo, Demografske promjene u Hrvatskoj od 1780. do 1981; Edith Ennen, Frauen im Mittelalter; Anđelko Mijatović, Obrana Sigeta. O 420. obljetnici (1566—1986); Ivo Mažuran, Popis naselja i stanovništva u Slavoniji 1698. godine; Maksimilijan Vrhovac, Dnevnik (Diarium), sv. 1 (1801—1809); Jelena Popov, Narodni front u Vojvodini 1944—1953; Povijest Rijeke; ATTI, vol. 17, 1986—87; Dva enciklopedijska izdanja u SSSR-u posvećena oktobarskoj revoluciji i građanskom ratu — o Jugoslavenima; Arhivski vjesnik, god. 30/1987. sv. 31; Slavonski povijesni zbornik, god. 24, br. 1—2, 1987.

U posebnoj rubrici prikazani su znanstveni skupovi Međunarodni kulturno-povijesni simpozij »Mogersdorf 1988« i Prvo republičko znanstveno savjetovanje povjesničara Hrvatske u Rijeci i Puli »Dani Jaroslava Šidak«,

Radovi 22, Zagreb 1989, 383 str.

Od historiografskih rasprava Radovi sadrže:

Miroslav Brandt, Prilog temi o značenju imena »Zagreb« (5—21). Dosadašnje interpretacije imena »Zagreb« polazile su uglavnom od lokacijskih datosti (»za brijegom«, »zagrabiti«, »iza grabe«). U ovom radu autor razvija tezu o mogućem nastanku imena grada iz društveno-ekonomskog položaja srednjovjekovnog stanovništva tog kraja. Dokazuje da je ovo bilo područje koje su prije osnutka biskupije, koja po autoru postaje poticaj urbanizaciji, a nije posljedica postojanja grada, nastavali mahom pripadnici posebnog društvenog sloja — potkmetovi, odn. neka vrsta nadničara na zemljišnim česticama koje drže seljaci. Autor na temelju niza isprava utvrđuje vjerojatnost postojanja tog sloja u sjevernoj Hrvatskoj u 11. stoljeću i upotrebu riječi »zahrebetnjik« u nekim drugim slavenskim jezicima (ruski, češki) za tu socijalno-ekonomsku kategoriju stanovništva. U prilog toj tezi navodi da se ime Zagreb odnosilo osim na kasnije gradsko naselje i na šumsko područje u Vukomeričkim goricama, kao i na status nekih osoba u ispravama 13. i 14. stoljeća.

Ante Laušić, Pripadnost i uloga srednjovjekovnih Poljica u vrijeme hrvatskih narodnih vladara (23—48). U raspravi o pripadnosti Poljica, drugim riječima o granici srednjovjekovne hrvatske države i Neretljanske Kneževine, autor zastupa mišljenje da je taj prostor od Cetine do Žrnovice uključen u Klišku župu, tj. postoji kao dio Hrvatske. Analizira dokumente koji su navodili historičare na oprečne zaključke o mogućem vrhovništvu, između ostalih i Supetarski kartular. Autor smatra da tu spominjani Slavac nije Neretljanin s rezidencijom u Omišu, već hrvatski kralj koji je vladao nakon Zvonimira, a uz njega navedene osobe župani su Primorske (Kliške) župe.

Danijela Živković, Publicistika na njemačkom jeziku u Zagrebu u drugoj polovici 18. stoljeća (49—70). Na temelju fondova Nacionalne i sveučilišne biblioteke i Knjižnice Metropolitane autorica istražuje izdavaštvo na njemačkom jeziku u kontekstu povijesnih promjena u drugoj polovici 18. stoljeća, kada latinski jezik u reformama Marije Terezije i Josipa II mora ustupiti mjesto njemačkom. Analiza strukture zagrebačkog stanovništva i slojeva koji su mogli prihvatiti jezik pokazuje da je do toga došlo tek nakon 1775, kada njemački postaje i statusnim simbolom korištenim od viših društvenih slojeva — plemstva, oficira, inteligencije i tzv. »njemačkih građana«, tj. bogatih trgovaca i zanatlija. Zagreb ima u početku jednu, od 1774. i drugu vlastitu tiskaru. Tabelačno su prikazana omeđena i periodička izdanja pojedinih tiskara i detaljno su razmatrane pojedine književne vrste (gramatike, udžbenici, katalogi, prijevodi). Uz raspravu, objavljena je i bibliografija publikacija na njemačkom jeziku objavljenih u Zagrebu 1750—1800 (40 jedinica) i literatura (20 jedinica).

Iskra Iveljić, O značenju unutrašnjeg odsjeka Banskog vijeća (1848—1850) (str. 71—94). Nakon prekida realne unije s Ugarskom u travnju 1848, ustanovljeno je Bansko vijeće kao nezavisna, ali privremena i od vladara nepotvrđena vlada, koja je djelovala do 1850. Tek su postepeno uobličavani odsjeci unutar njega i preuzimane u početku između Vijeća, banskog namjesnika M. Lentulaja (ban J. Jelačić je mahom odsutan) i saborskog odbora, nejasno odijeljene kompetencije. Autorica detaljnije istražuje funkcioniranje unutrašnjeg odsjeka, čiji je djelokrug vrlo širok — tu su savjetnici županija, gradova i trgovišta, policija i popisi stanovništva, zdravstvo itd. Nakon analize njegove organizacijske strukture, upozorava na umjeren konzervativizam njegove politike te otpore s raznih strana (liberala, klera, vojnih vlasti). Uza sve nedosljednosti u radu, Bansko je vijeće od izuzetnog značenja, ocjena je autorice, kada se kao nezavisna hrvatska vlada bori za autonomiju Trojednice i saziv Sabora, koji bi promjenama dao legitimnost.

Gordana Krivokapić, Skupštinski pokret i politička aktivnost Srpske samostalne stranke u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji 1903—1905. godine (95—112). Autorica prati rast stranke od male opozicijske u jaku političku organizaciju. Skupštinskim pokretom s jedne je strane potaknula homogenizaciju srpskog stanovništva u Hrvatskoj i procese njegove nacionalne integracije, pokušavajući sebe promovirati u jedinu stranku Srba u Hrvatskoj, a s druge je činila sve da srpsko stanovništvo od dotadašnje kočnice postane faktor koji podupire hrvatsku nacionalnu integraciju. Time zadobiven utjecaj trebao je skrenuti orijentaciju Hrvatske od Dvojne monarhije južnoslavenskoj državi.

Mladen Andreis, Uzroci smrti na otoku Šolti od god. 1825. do 1900. prema podacima iz matičnih knjiga umrlih (113—132). U uvodnom razmatranju autor daje pregled organizacije zdravstvene službe na otoku i povijest vođenja crkvenih matica, danas prvorazrednih izvora u istraživanjima povijesne demografije. Podaci o uzrocima smrti, dobiveni iz matica umrlih, klasificirani su u 15 skupina, a kao najčešći uzrok autor naznačuje zarazne bolesti (tuberkuloza, difterija) — 22%. Raspravi je pridodan popis uzroka smrti s hrvatskim, talijanskim i latinskim nazivima.

Dragutin Pavličević, Gospodarske prilike Civilne Hrvatske (1860—1873) s posebnim osvrtom na agrarnu proizvodnju (133—146). U ovoj raspravi, kojom nastavlja svoja istraživanja prijelaznog razdoblja razgradnje feudalnih odnosa i uspostavljanja novoga građanskog društva, autor nas upozorava na neke specifične probleme gospodarstva, posebice agrara. Banska Hrvatska, u kojoj prevladava ekstenzivna zemljoradnja, a neobrazovanost seljaštva otežava prihvaćanje naprednijih načina proizvodnje, suočava se sa sporim i bolnim procesom zemljišnog rasterećenja, komasacije zemlje i segregacije šuma, praćenim nemirima i otporom sela. Najvažniji uzroci vrlo sporog unapređivanja poljoprivrede, kako ocjenjuje

autor, ipak su pomanjkanje kreditnog kapitala i preopterećenost porezima. Evidentni su i naponi učinjeni da se ti problemi prevladaju. Gospodarsko društvo djeluje preko brojnih podružnica, organiziran je niz gospodarskih izložbi, u zemlju su pozivani strani stručnjaci, a putujući učitelji obilaze sela. Tisak se svojim napsima o agrarnoj problematici također priključuje spomenutim naporima, a posebno mjesto zauzimaju veleposjedi, čiji su uspjesi u primjeni novih metoda bili ujedno i velik poticaj njihovu širem usvajanju.

Branka *Boban*, Stjepan Radić — opus, utjecaji i dodiri (148—201). Upozoravajući na značaj rada i utjecaja koji su formirali misao S. Radića, prvog našeg školovanog politologa, te osnivača, vođe i ideologa Hrvatske (pučke-republikanske) seljačke stranke, autorica u prvom dijelu upozorava na bogatstvo tema i izuzetno velik broj njegovih objavljenih radova. Dijeli ih u nekoliko grupa: 1. filozofsko-etički i pedagoški radovi, 2. studije sa stručnim i znanstvenim pretenzijama, 3. programske i ideološke rasprave, 4. politički članci i govori, 5. literarni radovi, 6. korespondencija. Smatra da Radićevi znanstveni radovi, unatoč određenim nedostacima, zaslužuju priznanje kao rijetki ili često jedini koji se tada bave određenom problematikom na temelju strane literature. U drugom dijelu rada slijedi njegov životni put i otkriva nam niz osoba i njihovih djela presudnih u formiranju Radićeve misli. Uz sredinu iz koje je potekao, s dominantnim figurama Strossmayera, Račkog i Starčevića, značajna su i tri kulturna kruga u kojima je živio — ruski (A. D. Gradovski), francuski (J. Michelet, A. Fouillée), češki (Masaryk) te djelatnici poput W. Wilsona i M. Gandhija.

Stjepan *Antoljak*, Odjeci i posljedice francuske revolucije (1789) u hrvatskim krajevima (211—266). U nizu dokumenata autor prati politička zbivanja u razdoblju od 1789. do 1802. Upozorava na početnu nezainteresiranost za revoluciju i okupiranost vlastitim problemima i borbom protiv prvih pokušaja mađarizacije. Viješti o zbivanjima u Francuskoj postaju učestalije tek od 1792. kada Monarhija ulazi u rat s Francuskom, da bi već 1794. postojao donekle organiziran, tajni krug domaćih jakobinaca, čiji je najjasniji izraz otkrivena urota eksopata Martinovića. Hrvatska je, kako zaključuje autor, pokazala nešto veću prijemčivost za nove ideje nego je to bio slučaj u Slavoniji ili Dalmaciji.

Ivan *Očak*, Dr. Ante Ciliga — otpadnik komunizma i staljinske čistke (267—296). Autor osvjetljava život i rad dr. Antuna Cilige, koji od uvjerenog komunističara, člana Oblasnog komiteta KPJ za Hrvatsku i Slavoniju i profesora na Moskovskom sveučilištu, postaje prvo kritičar, a nakon hapšenja pod optužbom da je trockist i petogodišnjeg boravka po sovjetskim zatvorima, i neprijatelj SSSR-a i socijalizma. Izborivši se za progonstvo (bio je kao Istranin talijanski državljanin), odlazi u Pariz. U zagrebačkom časopisu »Nova Evropa« objavljuje članke, koji predstavljaju prva upozorenja na čistke i stvarno stanje u Sovjetskom Savezu. Ocjena je autora da unatoč istinitim tvrdnjama, djelovanje dr. Cilige treba ocijeniti negativnim zbog širenja nepovjerenja u kasniji oslobodilački pokret.

Prikazane rasprave slijedi odjeljak u kojem su objavljena tri priloga:

Ivan *Jurišić* u prilogu Jedan izvor o krajiškim narodnim školama iz 1868. (297—302) objavljuje svoj prijevod komentara školskog savjetnika Stefana Sabljaka (original na njemačkom), koji ovaj daje na godišnji izvještaj.

Božena *Vranješ-Šoljan*, Mjesto demografije u povijesnoj znanosti (303—309). U radu koji je proširena verzija referata podnesenog na Interkatedarskom sastanku o nastavi demografije održanom u Zagrebu 1988, autorica razmatra problemska područja zajednička demografiji i povijesnoj znanosti, mogućnosti i nužnost suradnje te stanje u hrvatskoj povijesnoj demografiji.

Borislav *Grgin*, Historiografija o zadarskom otočju u srednjem vijeku (311—328). Autor nakon kratkog pregleda izvora opširnije razmatra historiografiju o zadarskom otočju u srednjovjekovnom razdoblju do 1420. Uočava dominantne pro-

bleme tih povijesnih istraživanja te daje svoje prijedloge i moguće putove rješavanja.

Odjeljak ocjena i prikaza sadrži slijedeće priloge (329—380): Izdanja Instituta za srednjovjekovnu materijalnu kulturu Austrijske akademije znanosti u Kremssu na Dunavu; Nino Duboković Nadalini, Rasprave i članci; Pejo Čošković, Bosanska kraljevina u prelomnim godinama 1443—1446; Rade Milosavljević, Križevci na Vojnoj krajini; Carlo Ginzburg, Der Käse und die Würmer. Die Welt eines Müllers um 1600; Ljubo Boban, Hrvatska u diplomatskim izvještajima izbjegličke vlade 1941—1943; Josip Adamček, Bune i otpori — Seljačke bune u Hrvatskoj u XVII. stoljeću; Radmila Matejčić, Kako čitati grad. Rijeka jučer i danas; Dragutin Feletar, Podravina. Općine Đurđevac, Koprivnica i Ludbreg u prošlosti i sadašnjosti. Knj. I; G. T. Stride — C. Ifeka, Peoples and Empires of West Africa; Bilten 1, 2 Arhiva Hrvatske; Zbornik radova o povijesti i kulturi srpskog naroda u Socijalističkoj Republici Hrvatskoj. Knj. I; Ankica Pandžić, Pet stoljeća zemljopisnih karata Hrvatske; Benkovački kraj kroz vjekove. Zbornik radova sa znanstvenog skupa, Zadar-Benkovac; Atti, vol. 18; Assemblee di stati e istituzioni rappresentative nella storia del pensiero politico moderno (secoli XV—XX), I, II; Voprosy istorii, 1988; Immanuel Wallerstein, Suvremeni svjetski sistem, Hrvatski narodni preporod — Ilirski pokret.

Suzana Leček

ZBORNİK O SRBIMA U HRVATSKOJ, Odbor za istoriju Srba u Hrvatskoj Srpske akademije nauka, sv. 1/1989.

Srbi u Hrvatskoj — narod koji stoljećima živi i kreativno stvara u toj zemlji, predmetom je zanimanja niza stvaralaca, u raznim oblastima života, bilo kao predmet cjelovitog pisanog osvrta ili pak inkorporirani dio u stvaralaštvu hrvatskog naroda i drugih narodnosti. Nerijetko je taj narod u zlehudim historijskim mijenama koje su znale ostaviti i teže posljedice, zadržavao na sebi i dugotrajne ožiljke. O svemu tome ima traga u kulturnoj i znanstvenoj spisateljskoj javnosti, ali, naravno, nikada nije dosta istraživanja i proučavanja, objavljenih radova. Zato je svaki rad — u načelu — dobrodošao i mora se prihvatiti s dobrodošlicom, jasno, ako je zasnovan na temeljnim kulturnim i znanstvenim zasadama pristupa određenom pitanju. U tom smislu treba gledati i prvenac Odbora za istoriju Srba u Hrvatskoj (takvo tijela slična sadržaja ima i Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti u Zagrebu), koje je god. 1986. osnovala Srpska akademija nauka.

Odbor u Beogradu osnovan je da priprema sintetičku povijest Srba u Hrvatskoj, da izdaje »Zbornik o Srbima u Hrvatskoj«, da objavljuje monografije, da sakuplja i izdaje građu, da organizira naučne skupove i da priređuje izložbe. Odbor je formiran i zato što je »prošlost Srba u Hrvatskoj proučena malo, ili nije nimalo«, jer »je historiografija o Srbima iz Hrvatske oskudna«, jer »ni približno nije bogata onoliko koliko je bogata istorija tog dela našeg naroda« i zato što »kraj sve oskudnosti radova o Srbima u Hrvatskoj, tumačenje srpske prošlosti nije uvek u skladu sa postojećim izvorima i historijskim činjenicama« — kako je utvrdilo još 1984. god. Odeljenje historijskih nauka SANU (str. 8 »Uvodne reči« urednika). Ali, ovdje, prije prelaska na sâm osvrt, odmah se mora reći: takav se zaključak ne bazira na stvarnim činjenicama. Štoviše, čudno je da je takvo što moglo objaviti tijelo jedne tako ugledne kulturne i znanstvene institucije. Naime, bar bi članovi toga visokoga tijela trebali biti dobro obaviješteni pa tako i o tome što je dosada samo historiografija, npr., u Hrvatskoj dala u toj oblasti istraživanja i objavljivanja rezultata proučavanja; oni nisu mali. Dakle, to je pogrešna polazišna pretpostavka, a jedan od konkretnih rezultata takvoga mišljenja sada je pred nama

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Savez povijesnih društava Hrvatske

REDAKCIJSKI ODBOR
Mirjana GROSS, Zagreb
Ivan KAMPUŠ, Zagreb
Tomislav RAUKAR, Zagreb
Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK
Ivan KAMPUS

LEKTOR I KOREKTOR
Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:
Savez povijesnih društava Hrvatske
Historijski zbornik
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3

Narudžbe šalžite na adresu:
Filozofski fakultet, Odsjek za povijest, za Historijski zbornik
Zagreb, Ul. Đure Salaja 3

Cijena ovog broja iznosi 450 d

Izdavanje časopisa sufinancira

Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad Hrvatske

Tisak Štamparskog zavoda »Ognjen Prica« u Zagrebu — ožujak 1991.